Култътъ за умрѣлитѣ у Родопскитѣ помаци.

(Народоучни бѣлѣжки).

Само нѣколко вѣка ни дѣлятъ отъ оная грозна и тъмна исторична епоха отъ нашето минало, когато обширниятъ лабиринтъ на Родопитѣ, цѣлинички населени съ едно чисто славянско население, за да бѫдатъ, по всѣка вѣроятность, по-добрѣ осигурени и мирни за новия имъ владѣтель — турцитѣ, послѣднитѣ съ силата на мечътъ сѫ наложили на покоренитѣ култътъ на своето мохамеданско учение. Но то

зи насилственъ скокъ какъ е подѣйствувалъ въ вжтрѣшния душевенъ миръ на новитѣ Родопски мохамедани, наречени слѣдъ това помаци, какво свое е внесълъ и какво старо плѣменно и християнско е изтикълъ новия мохамедански култъ, какво днесъ има, почита и пази помашката душа въ своя духовенъ мирогледъ, — това сж твърдѣ интересни и важни за изучване въпроси и то не само отъ едно чисто народоучно гледище.

Цѣльта на тѣзи ни бѣлѣжки е да запознаемъ интересующия се читатель съ култътъ за умрѣлитѣ у Родопскитѣ помаци, до колкото ний сме можли да схванемъ при нашитѣ непосрѣдствени наблюдения измежду самата помашка средà, и то въ централнитѣ части на Родопитѣ (Рупчоско и Ахж-челебийско), дѣто други етнически или вѣрски елементи липсватъ, за да би указали извѣстно влияние и отъ своя страна.

Прѣди всичко трѣбва да се знае, че помацитѣ иматъ пълна вѣра въ безсмъртието на душата. Тѣ вѣрватъ, че има задгробенъ животъ, който е вѣченъ. *На друг'ен сееат нѐма умирàлка. Тỳва смеа гòстеа, там смеа зàсвеа*, казватъ тѣ. Вѣрватъ още, че слѣдъ смъртьта душата очаква или вѣчно блаженство, рай — *жеанлѐт'*, както казватъ тѣ, или вѣчна мжка — *джеандѐм. Кинàту нагудѝм на сой сееат, такòва щеа да нàйдеаш там: акỳ ви прàвилу хỳбаву на сай д'ун'аа, хỳбаву щеа да нàйдеаш; акỳ си прàвилу лòшу, на лòшу щеа да ѝдеаш*, е заключението въ случая на помацитѣ.

Всичко въ живота отдаватъ на *Аллаха: кинàту еа пѝсану ут Аллàха, то щеа да мѝнеа. Беаз Аллàхув ѝзин* (воля, позволение) *нѝщу неа бѝва*, казва помакътъ при всѣки случай и ето защо той безъ сътресение и съ едно стоическо хладнокръвие посрѣща и понася всички нещастия, каквито би му се случили въ живота. Тоя здраво закоренѣлъ у помацитѣ мирогледъ ги прави да бждатъ и душевно тъй твърди и издържливи, каквито сж и физически.

Въ всѣко явление въ живота тѣ виждатъ едно отъ двѣтѣ начала: злото — дяволътъ, и доброто — Божия промисълъ. Извърши ли нѣкой какво и да е

дѣяние, което по тоя религиозенъ моралъ, сложенъ въ помашкия мирогледъ, е зло, напр. открадналъ нѣкой, наклеветилъ, излъгалъ, неизпълнилъ вѣрскитѣ си задължения, както помакътъ ги разбира, и т. др, тогава казватъ, че Аллахъ го е оставилъ, та дяволътъ го е завладѣлъ и го подбутва да върши *г'уне^{а}х* — грѣхъ. *Кърк г'ун' са вартѝ* (двоуми) *да ли да сто̀ри хато̀^{а}* (злото), *о̀ти ме^{а}ле^{а}кѐте$_{а}$* (ангелитѣ) *гу нагàдат да не^{а} прàви; алà аннд̀^{а}шка сто̀ри ли, у тỳка на сѐтне^{а} вѐке^{а} нѐма спѝране^{а}*, е вѣрването у помацитѣ.

Избавилъ се нѣкой отъ явно нещастие, миналъ благополучно нѣкое прѣмеждие, изцѣрилъ се отъ нѣкоя болесть и т. др., казватъ, че *Аллах гу е^{а} куртулѝсал; Аллах е^{а} прав пусидѐ^{а}л; Аллаху е^{а} прàвил мло̀гу измѐт'; мло̀гу е^{а} се^{а}вàп прàвил* (милостиня давалъ) и др. п. *И хỳбавуту, и ло̀шуту ут Аллàха духàда*, казватъ споредъ хората: ако сж зли, Аллахъ ги отхвърля и оставя на дявола; ако сж добри, пази ги и имъ дава всѣко добро.

Както въ всичко друго помакътъ вижда Божия промисълъ, тъй въ повечето случаи и при разнитѣ заболѣвания той се обръща и надѣва на Аллаха. Отъ начало при заболѣването си помакътъ е суевѣренъ, отдава болѣстьта на *ỳруки*, или *блàги и мѐде^{а}ни*, обаче всички дѣйствуватъ съ *Аллàхув ѝзин*, и слѣдъ това прибѣгва до баяния, бабешки лѣкувания и др. п., но послѣдната си надежда той пакъ отправя на Аллаха. Ето защо наредъ съ ходжата, който се вика да чете отъ коранътъ молитви надъ болникътъ, ближнитѣ на послѣдния отиватъ често пжти и при християнския свещеникъ, занасятъ *о̀бруци* (масло, восъсъ, дрехи, нанизи и пр.) и въ християнскикѣ черкви, завеждатъ болнитѣ и да прѣспаватъ тамъ и мн. др. п.

Когато болниятъ почне да *бере душа*, т. е. намира се въ агония, тогава всички около него го *пре^{а}дадо̀^{а}т Аллàху, кинàту Аллàхъ е^{а} ре^{а}ко^{а}л*. Всички въ кжщи пазятъ мълчание и се въздържатъ да не плачатъ, защото *душ'о̀^{а}та са пре^{а}дѐ^{а}ле^{а}ла*, т. е. умирающиятъ се мжчи дълго врѣме, додѣ да умрѣ. Това вѣрване има и у християнитѣ. Въ сжщото врѣме раздаватъ разни

ядива за *израхѝла*, да извади душата по-лесно и по-бързо, за да се не мѫчи умиращиятъ. Помацитѣ вѣрватъ, че *израхѝл* съ ченгелъ изтегля душата отъ тѣлото и че колкото е по-праведенъ човѣкъ, толкова неговата смърть е по-лека и обратно, колкото е по-грѣшенъ, толкова и съ по-голѣми мѫки умира. Въздържатъ се отъ плачъ и слѣдъ смъртьта на болникътъ, защото вѣрватъ, че *съ*ᵃ*лзитеᵃ на дру̑гата д'ун'-оᵃ ста̀нуват вȍда, та са да̀ви душ'оᵃта*. Ето защо при смъртни случаи у помацитѣ не се чува ни гласъ, ни стенания и *прѝпеᵃв*, както у българитѣ-християни(¹).

Щомъ болникътъ умрѣ, и още въ сѫщия часъ измиватъ тѣлото му, обличатъ го само съ една риза и завърявать—обвиватъ цѣло съ бѣло платно и бързатъ да го погребатъ. Ако умрѣлиятъ е мѫжъ, жена му не пущатъ да го вижда. Тя се облича въ *джубе* (връхна дреха) и се крие отъ трупътъ, защото той вече не ѝ е мѫжъ, а чуждъ човѣкъ, прѣдъ когото тя трѣбва да покрива лицето си. Сѫщо и мѫжътъ не вижда умрѣлата си жена, освѣнъ слѣдъ като е вече обвита въ платното. Погребението се извършва само отъ мѫже и никоя жена, дори и малкитѣ момичета не могатъ да присѫтствуватъ. Но слѣдъ погребението, ако случайно е пѫтя на жена, близка или не на умрѣлия, прѣзъ гробищата, трѣбва пѫтемъ да се спре и изчете своята по мохамеданския обичай *сал'оᵃ*—молитва за упокоение на душата му.

Тутакси щомъ дигнатъ трупътъ и домашнитѣ измиватъ подътъ, дѣто е лѣжалъ умрѣлия, изпиратъ всички постелки, покривки и дрехитѣ му, хвърлятъ и водата, дѣто би имало по домашнитѣ сѫдове, за да се *учисти ут карфтоᵃ*, т. е. при изваждане душата всичко наоколо е окървавено, само че не се виждало ло това.

Слѣдъ погребението на умрѣлия домашнитѣ поставятъ трапеза съ ядене за Богъ да прости, което тѣ казватъ *рахмѐт'*. Раздаватъ и пари, които казватъ *искат'* или *кеᵃфеᵃрѐт'* и съ които се изкупватъ грѣхо-

1) При все това помакинитѣ чисто пѫти на самѣ плачатъ за починалия, нареждатъ неговитѣ добрини и пр. както и християнитѣ.

ветѣ на умрѣлия. До седемьтѣ деня вечерь и сутринь раздаватъ за душата окощия, ядене и др. п., отъ тогава послѣ всѣкога, когато дойде на умъ на домашнитѣ, а задължително единъ видъ всѣки понедѣлникъ и четвъртъкъ, правятъ помена особено за *прѣ^асни дўши.* (До 40-тѣ деня слѣдъ смъртьта, а нѣкои казватъ и до цѣлата година, умрѣлия членъ отъ една челядь е прѣсна душа за близкитѣ му и поради това особено внимателни и точни къмъ почитане паметьта му до това врѣме трѣбва да бждатъ домашнитѣ му. Сжщото е и у българитѣ-християни). Изъ кжщи кадятъ съ единъ видъ растение, наричано *бухуръ*, а нѣкои поливатъ и гробътъ прѣзъ два три дни съ чиста вода. При това за душата на умрѣлия домашнитѣ даватъ единъ цѣлъ катъ, а по-заможнитѣ и по нѣколко ката, дрехи пъленъ комплектъ заедно съ постелката и покривката. Това казватъ *пре^аме^андван'е^а за душ'о^ата.* Прѣмѣнениятъ се почита прѣзъ цѣлия му животъ като роднина съ домашнитѣ на умрѣлия.

До седемьтѣ деня на мѣстото, дѣто е лѣжалъ умрѣлиятъ въ стаята, нощѣ оставятъ вода за пиене въ единъ сждъ и въ другъ за миене, а заедно съ това пазятъ прѣзъ цѣлата нощь да не остане въ кжщи безъ свѣтлина, та постоянно гори ламба, свѣщь, или огъньтъ блѣщука и дава видѣлина. Това се прави, защото се вѣрва, че душата слѣдъ смъртьта до седмия день, а нѣкои казватъ и до четиредесетия, обикаля всички мѣста, дѣто прѣзъ животътъ си умрѣлиятъ е ходилъ. Вѣрването е още, че душата влизала и въ нѣкое домашно или друго животно и поради това близкитѣ на умрѣлия се пазятъ прѣзъ това врѣме да не биятъ или мжчатъ животнитѣ, да не ударятъ силно при затваряне вратата и прозорцитѣ и др. т. Само праведнитѣ хора отъ живитѣ могатъ да видятъ умрѣлия слѣдъ погребението му въ видътъ на собственото му тѣло, както е билъ при животъ.

Разпространено е вѣрването въ Родопитѣ и у помацитѣ, и у българитѣ-християни, че много грѣшниятъ човѣкъ слѣдъ смъртьта си ставалъ, ако е мохамеданинъ, на свине, а християнинъ — на *дра̀кус* (е-

динъ видъ животно въ образъ на надутъ мѣхъ, който се търкаля или лази на четире крака и врѣска съ гласъ като коза, или като куче и пр.) Свинето само отъ поясътъ надолѣ има видъ на свине, а отъ поясътъ на горѣ си е въ човѣшки образъ. *Пудракуснѐ^{а}л е^{а}* или *пусвинѐ^{а}лу е^{а} свѝне^{а}ту* казватъ въ такива случаи. Въ такъвъ видъ плашилище умрѣлиятъ ходи нощѣ изъ селото, по роднинитѣ си, изъ кѫщата си и другадѣ, тропа, издава грозенъ гласъ, прави пакости (чупи сѫдоветѣ, покѫщнината и пр.) и плаши хората. За да се унищожи, нѣкждѣ накладватъ огънь надъ гробътъ на посвинѣлия, или пъкъ забиватъ колъ надъ подракоснѣлия, а най-сигурното срѣдство е било, отъ сребърни нанизи на умрѣлия да се излѣе крушумъ и се упушне, когато се усѣти.

Помацитѣ казватъ и вѣрватъ, че слѣдъ 40 день отъ смъртьта душата вече отива направо въ раятъ, ако е праведна, или въ пъкълътъ, ако е грѣшна, но и праведнитѣ, прѣди да влѣзатъ въ раятъ, минаватъ и виждатъ пъкълътъ. Поради това, понеже всѣки човѣкъ грѣши прѣзъ живота си, то за да се изкупятъ грѣховетѣ му ако не всички, то поне толкова, колкото да се намалятъ по-малко, отъ добритѣ му дѣла — *хайре^{а}т* — правятъ се помени слѣдъ смъртьта му, *вдига са сал'о^{а}*—молитви се четатъ —и др. п. отъ близкитѣ му, та когато дойде *кае^{а}мет'* (свършекътъ на свѣтътъ) и ги извикатъ отъ пъкълътъ на *садѝвище^{а}* прѣдъ Аллаха, то при теглянето на грѣхътъ и хаирътъ имъ послѣдниятъ да наттегне повече отъ първия и така да се избавитъ отъ пъкълътъ и приематъ въ раятъ.

Помацитѣ вѣрватъ още, че, ако умрѣ малко дѣте до 9 годишна възрасть отива право въ раятъ и като безгрѣшно спомага за избавление и на родителитѣ си отъ грѣховетѣ имъ. Сѫщо и мома или момъкъ, умрѣли неженени — *лѐфте^{а}ри* — се считатъ за праведни и отиватъ въ рая.

Гробищата у помацитѣ не се почитатъ и пазятъ твърдѣ много: оставятъ ги не заградени, пущатъ по тѣхъ добитъцитѣ си на паша, цвѣтя не садятъ, рѣдко и дървета се срѣщатъ по тѣхъ, обаче пазятъ ги да

се не омърсяватъ отъ хора. На всѣки гробъ тутакси слѣдъ погребението на умрѣлиятъ въздигатъ надгробни камъни: единъ по-голѣмъ на главата и другъ по-малъкъ откъмъ краката. На тѣхъ се написва името и прѣзимето на умрѣлия, лѣточислението и думитѣ по турски *гелибъ гечме*, *дува ейле*, което ще каже, додѣ не споменишъ, не минавай. При това се вѣрва, че колкото е по-голѣмъ и по-тежъкъ камъкътъ надгробенъ, толкова по-добрѣ, защото на *садъвище^а^то* ще го поставятъ на вѣзнитѣ отъ страна на хаиръТъ, слѣд. съ тежината си намалява грѣхътъ на умрѣлия.

Тая вѣра у помацитѣ за безсмъртието на душата и задгробния животъ, вѣра която съдържа въ себе си елементи въ голѣма доза и отъ прадѣдовската имъ християнска вѣра, отайки и отъ старинни славянски плѣменни черти, — всичко това е затвърдило единъ мирогледъ, една психика въ помашката среда, която се отличава съ своитѣ здрави алтруистични чувства, толкова чужди за днешния модеренъ, егоистиченъ, алченъ за удоволствия и материални блага и отдаденъ на колебливи прѣдположения и хипотези за отвлѣчения миръ човѣкъ.

Чепеларе, 1906 г.

Ст. Н. Шишковъ

